

REZUMATE

Relațiile interpontice ale orașelor grecești din nordul Mării Negre

și contactele acestora cu barbarii din hinterland pe baza surselor epigrafice

Victor COJOCARU

□□□□□□□ Raportându-se preponderent la un orizont istoriografic în care se consumă hârtie și cerneală tipografică inclusiv pentru a demonstra că Atlantida este patria originară a ucrainenilor sau că Homer ar fi numele (schimonosit de occidentali) al primului poet ucrainean „Gomar”, abordarea de ansamblu a relațiilor externe ale *apoikiilor* nord-pontice pe care o propunem ar avea menirea unei disocieri mai clare între temeiul documentar ajuns până la noi și interpretarea – adeseori fantezistă – a datelor epigrafice și literare. După un istoric al cercetării privitor la problematica abordată pe ansamblul zonei de interes și în care atragem atenția, în mod aparte, asupra discursului istoriografic din ultimele două decenii, propunem o trecere în revistă – pe cât posibil exhaustivă – a relațiile interpontice ale orașelor grecești de la nordul și nord-estul Mării Negre în epocile elenistică și romană. Pentru fiecare comunitate urbană în parte ne interesează raporturile cu *apoikiile* nord-pontice, cu alte polis-uri din arealul Mării Negre, precum și cu barbarii din hinterland. Un atare demers permite schițarea unui tablou comparativ al relațiilor fiecărui oraș din zona de interes în cele două epoci istorice, cu reliefarea asemănărilor și deosebirilor. Totodată, ținem să precizăm aici că episodul „Mithradates VI Eupator”, ca și raporturile cu puterea tutelară romană urmează să fie cercetate în contextul relațiilor externe întreținute cu regiunile și dinastiile extrapontice (cu prilejul simpozionului internațional anunțat pentru luna iulie 2013).

Relațiile „apoikiilor” vest-pontice cu vecinii lor greci și barbari

în epocile elenistică și romană

Ligia RUSCU

□□□□ În ce privește, mai întâi, raporturile de natură oficială, interstatală – politice, militare sau diplomatice –, fără a intra din nou în detalii evenimentuale, voi urmări evoluția atitudinii generale a orașelor față de entitățile barbare din vecinătate și mai cu seamă modificarea, de-a lungul epocii elenistice, a echilibrului de puteri dintre greci și barbari, chestiune tranșată abia odată cu instaurarea stăpânirii romane. (Exclud de aici situația din vremea lui Mithradates VI Eupator, pe care o voi discuta în altă parte.) În același context, examinarea raporturilor interstatale va îngădui o diferențiere între orașe în ceea ce privește deschiderea lor față de vecini, greci sau barbari, și în ce privește funcționarea lor – ca limită sau ca zonă de întâlnire. Pe planul relațiilor „personale”, voi urmări în ce măsură relațiile externe pur personale – cele care nu pot fi puse în legătură cu nici o formă de raporturi interstatale – permit sau nu conturarea unor constante sau a unor modele.

□□□□□ În al treilea rând, pătrunderea de noi culte în panteonul câte unui oraș sau modificarea structurii sociale sau etnice a închinătorilor săi va permite reliefaarea influenței pe care relațiile externe ale câte unui oraș o pot avea asupra vieții sale religioase.

Ἔχω δὲ πατρίδας νῦν δύο (CIRB 134). Relații și rețele***între cetățile grecești din sudul Mării Negre și vecinii lor pontici*****Mădălina DANA**

□□□□□ Destinul cetăților situate pe coasta de sud a Pontului Euxin poate fi studiat din perspectiva (unei posibile) concurențe între coloniile de origine ioniană și cele doriene, sau, cum își propune de altfel această intervenție, prin analiza unei comunități de experiențe și de interese. Acest tip de abordare se dovedește mult mai util pentru scopul principal al studiului nostru, și anume identificarea diverselor relații și rețele care se țin între această regiune din Pont, a cărei limitare este strict geografică, de la Heracleea Pontica la Trapezunt, și restul lumii pontice. Deși amintirea îndepărtatelor metropole, în special Megara și Miletul, persistă în diversele discursuri identitare ale cetăților sud-pontice, acestea din urmă, fondate pe fâșia litorală pontică a Asiei Mici, izolate într-o anumită măsură de restul continentului prin lanțuri muntoase, colaborează între ele sau se deschid spre marea care le leagă de alte colonii, înspre vestul și nordul Pontului, unde își regăsesc «surori» (Sinope și Histria) sau își fondează propriile «fiice» (Heracleea și Chersonesul Tauric). Evident, concurența, animozitățile și chiar conflictele nu sunt excluse – interesele economice sau teritoriale fac uitate, uneori, originea comună sau pericolele înfruntate anterior împreună, implicarea mai multor comunități pontice în Liga Nordului fiind doar un exemplu. După perioadele clasică și elenistică, în care relațiile variază în funcție de transformările specifice fiecărei cetăți, dar și de marile evenimente egeene (imperialismul atenian, luptele între diadohi, tulburările din regatele Bitiniei și Pergamului), o adevărată turnantă este reprezentată la începutul secolului I a. Chr. de ambițiile regelui Pontului, Mitridate VI Eupator, de unificare a Mării Negre și în special a celor două țărmuri: cel meridional, unde mai multe cetăți grecești se află sub dominația acestui dinast (din Sinope face chiar capitala sa), și cel septentrional, unde regatul bosporan este anexat și pus sub conducerea propriului fiu al lui Mitridate. Începând din acest moment, rețelele personale urmează în general evoluția celor politice, după cum atestă sursele epigrafice, veritabila unificare a Pontului realizându-se sub dominația Romei.□

Sanctuale și relații interstatale în lumea elenistică:

exemplul cetăților Byzantion și Calchedon

Adrian ROBU

□□□□□□□□ Contactele externe ale cetăților grecești în perioada elenistică sunt adesea ilustrate de documente descoperite în sanctuale sau menționând diferite divinități. Comunicarea noastră dorește să evidențieze rolul sanctualelor și al festivalurilor religioase în relațiile pe care cetățile Byzantion și Calchedon le-au stabilit cu alte cetăți. De exemplu, «rețelele» și relațiile interstatale ale Calchedon-ului sunt puse în lumină în mod special de inscripțiile ce atestă recunoașterea de diferite cetăți grecești a inviolabilității (*asylia*) sanctuarului oracular al lui Apollon din Calchedon, precum și a inviolabilității cetății Calchedon. În acest context, este comentat și decretul calchedonian, recent publicat, prin care se recunoaște inviolabilitatea sanctuarului lui Asclepios din Cos. În plus, se va face o analiză a prezenței byzantinienilor și a calchedonienilor (în special *theoroi și mystai*) în diferite sanctuale grecești, precum și a străinilor care au participat la activități religioase în cele două cetăți de pe malurile Bosforului Thracic.

Teritoriul Tomisului în epoca romană timpurie

*în lumina documentelor epigrafice***Maria BĂRBULESCU, Livia BUZOIANU**

□□□□□ Sursele epigrafice din teritoriul tomitan sunt examinate din dublă perspectivă, a conținutului și locului de descoperire, constatându-se „circulația” intensă a inscripțiilor în împrejurimile cetății, favorizată de căile de legătură antice, de pe litoral și de pe valea Carasu, de amenajările ulterioare (valul de piatră), dar și de cele moderne (calea ferată Cernavodă-Constanța, portul Constanța). Așa se explică apariția mai multor inscripții în locuri apropiate de aceste amenajări – la Cumpăna, Lazu, Valul lui Traian, Poarta Albă – epigrafe care în parte provin din Tomis, cum ne arată textul conservat. Se adaugă inscripțiile descoperite chiar la Tomis (Constanța) și în apropierea cetății (cartierul Anadolchioi, Palazu Mare), care amintesc sate sau veterani stabiliți în teritoriu. Sunt analizate, astfel, aproximativ 120 de epigrafe, dintre care mai mult de o treime provin din Tomis (neincluse în comentariu). Inscripțiile din teritoriu (peste 70) sunt grupate pe categorii, grecești și latine (două sunt bilingve), votive și funerare, mai numeroase fiind cele din urmă.

□□□ Fără a omite probleme care privesc statutul juridic al Tomisului, raporturile cetate-teritoriu, mărimea teritoriului (stabilită cu aproximație în lipsa unei hotărnicii), regimul proprietății, se propune o abordare cronologică a structurilor rurale atestate epigrafic, respectiv toponimele și natura lor, numele magistraților (în general romane), alte știri despre aceste entități rurale. Se observă prezența timpurie a unor posesori de loturi (sugerată de descoperirile din Tomis din a doua jumătate a sec. I p. Chr.), dar atestată în epoca lui Traian și apoi în sec. II-III p. Chr.

□□□□□□□ Așezările rurale (*vicī*) apar consemnate din a doua jumătate a sec. II p. Chr. (unele sunt poate totuși de o vechime mai mare) și anume:

vicus Narcissiani

(Cocoșu = Poiana?) (aici și mai jos localizările rămân ipotetice),

vicus Clementianensis

(Mihail Kogălniceanu), apoi în sec. II-III p. Chr.

vicus Sc...ia

(Palazu Mare), toate sate simple conduse de

un magister

și poate tot astfel

kome Apolloniou

(nelocalizată), din epoca Severilor; în sec. III p. Chr. (probabil în vremea lui Maximunus

Thrax),

vicus Turris Muca...

(Anadolchioi), avea în frunte 2 magistri (o organizare quasi-municipală), consecință probabil a componenței locuitorilor. Observațiile întregesc exemplele care definesc integrarea deplină a acestui teritoriu în spațiul vest-pontic în epoca romană.

Indigeni, polis și monarhii elenistice – Byzantion și teritoriul său în secolul III a. Chr.

Adrian George DUMITRU

□□□□□□□ Prezenta comunicare își propune să investigheze evoluția teritoriului unei cetăți mai degrabă neglijate de către istoricii moderni, Byzantion, la începutul epocii elenistice pe ambele maluri ale Bosforului. Dacă relațiile Byzantionului cu monarhii elenistice au fost ceva mai atent studiate de la Droysen și până azi (accentul fiind pus mai degrabă pe cei amintiți mai la urmă – mai ales în ce privește suveranii lagizi), relațiile acestei cetăți cu ceea ce am putea azi numi „populațiile indigene” din vecinătate (traci la vest, bithynieni la vest) au rămas mai degrabă într-un con de con de umbră, fără a mai spune nimic despre modificările aduse în regiune la momentul apariției Celților.

□□□ Circumstanțele în care Byzantion își croiește un soi de imperiu miniatural de-o parte și de alta a Bosforului la începutul secolului III sunt mai degrabă necunoscute – și nici nu pot fi elucidate într-un mod satisfăcător în absența unor săpături arheologice sistematice, imposibile pentru moment. În mod paradoxal cunoaștem ceva mai multe despre posesiunile byzantine de pe fațada anatoliană (dar ignorăm modul în care au fost dobândite, însă ele implică cel puțin două monarhii elenistice, pe aceea a Ptolemeilor și pe aceea a Seleucizilor) și aproape nimic despre posesiunile din aria europeană a cetății. Voi încerca să le repun în discuție în prezenta comunicare, concentrându-mă mai ales pe epoca imediat următoare invaziei celte, până la izbucnirea războiului dintre Byzantion și Rhodos.

Statutele juridice ale orașelor vest-pontice în Imperiul Roman

Florian MATEI-POPESCU

□□□□ Obiectul acestei comunicări îl reprezintă încercarea de stabilire a formei juridice sub care cetățile din Pontul Stâng au intrat în componența Imperiului Roman. De la bun început trebuie relevată lipsa unor izvoare care să ne informeze în mod direct și în chip satisfăcător asupra acestei probleme. De asemenea, izvoarele sunt inegal împărțite geografic, astfel încât despre statutul unora dintre cetăți putem doar să formulăm ipoteze neverificabile, bazate pe similitudini sau analogii.

□□□□ Voi împărți comunicarea pe segmente dedicate fiecărui oraș și voi începe cu acele orașe unde documentația noastră este mai amplă, permițând astfel și concluzii pertinente, lăsând la urmă acele orașe unde va trebui doar să ghicim care va fi fost forma sub care au devenit parte a Imperiului Roman.

□□□□ Statutul juridic al orașelor grecești vest-pontice a fost fără îndoială diferit, cel puțin înainte de Traian sau Hadrian și constituirea *koinon*-ului. Callatis a fost probabil singura *civitas foederata*. Tratatul de alianță cu Republica romană a fost reînnoit cândva spre finalul domniei lui Augustus. Probabil Histria a primit un statut de *civitas libera et immunis* începând cu anul 46. Pentru statutul celorlalte orașe, informațiile directe lipsesc și ne putem baza doar pe surse indirecte, de cele mai multe ori greu de datat și dificil de interpretat. A afirma că toate orașele au primit un statut de *civitates foederatae* sau *civitates liberae et immunes*

este o modalitate ușoară de a rezolva problemele, dar probabil greșită.

O privire diacronică asupra rolului politico-militar al populațiilor vechi germanice în zona carpato-danubiano-pontică (sec. II a.Chr. – sec. VI p.Chr.)

Adrian PORUCIUC

□□□□□□ Recente volume de istorie continuă să prezinte atacurile destul de misterioșilor cimbri și teutoni contra Romei (sfârșitul sec. II î.Hr.) ca cea mai timpurie manifestare istorică a potențialului militar germanic în Europa. De fapt, impactul germanic fusese simțit în sud-estul Europei cu aproape un secol mai devreme, pe parcursul conflictului romano-macedonean, în care au fost implicați și bastarnii. Totuși, la acea vreme și chiar mult mai târziu, identitatea etnică a bastarnilor nu era suficient de clară, ei fiind foarte adesea prezentați ca celți. O importantă excepție a fost reprezentată de Tacitus, care i-a înfățișat atât pe bastarni, cât și pe peucini ca fiind germanici la bază, fapt care avea să fie apoi confirmat de arheologie. Acțiunile acelor populații (care au fost curând urmate de alți intruși dintre germanicii „de pe Elba”) le-au precedat cu câteva secole pe cele ale mai bine cunoscuților goți și gepizi. Autorul de față intenționează să scoată în evidență fapte care indică schimbările treptate din comportamentul istoric al diverselor populații germanice aflate în contact cu lumea antichității clasice din sud-estul Europei. Importante aspecte ale respectivului contact sunt reflectate nu doar în descoperiri arheologice și documente istorice, ci și în termeni vechi germanici care au fost preluați de limbi europene non-germanice pe parcursul tranziției de la antichitatea târzie la evul mediu timpuriu.

Relațiile externe ale Dobrogei în antichitatea târzie – coordonata ecleziastică

Dan RUSCU

□□□□ Odată cu re-articularea Imperiului roman în antichitatea târzie, se constată în cazul Dobrogei o reorientare a relațiilor externe pe alte coordonate. În primul rând, orașele sunt din ce în ce mai puțin pomenite în izvoare ca entități individuale, ci apar cel mai adesea ca parte a provinciei – civile sau ecleziastice, după caz – Scythia Minor. În al doilea rând, inițiativele și direcțiile de comunicare spre exterior se desfășoară în antichitatea târzie pe alte coordonate, care sunt adesea cele ale Bisericii. Această evoluție se explică prin modificarea statutului comunităților urbane în antichitatea târzie, și odată cu el și a coordonatelor raporturilor lor cu exteriorul. Orașele au fost integrate într-un sistem centralizat, în care auto-guvernarea din epoca Principatului urma să dispară treptat. În acest context, inițiativa la nivel local a fost preluată de autoritățile ecleziastice, aflate în plin proces de ascensiune.

□□□□ Relațiile economice, politice, sau comuniunea culturală din epoca Principatului au fost în această perioadă înlocuite cu comuniunea creștină. Ca urmare, constatăm alte motivații pentru prezența în exterior a reprezentanților Scythiei Minor. Comunicarea se făcea în primul rând la nivel disciplinar și doctrinar, prin participarea la sinoadele vremii, locale sau generale. În acest context, personajele venite din Scythia nu mai reprezentau unul sau altul dintre orașe, ci fie eparhia, cum este cazul prezenței episcopilor la sinoadele vremii, fie o anumită orientare doctrinară, cum este cazul implicării ierarhiei dobrogene, sau a reprezentanților monahismului dobrogean, în controversele trinitare (arianismul) sau cristologice (monofizismul). Direcțiile spre care se orientează relațiile externe ale provinciei Scythia sunt și ele conturate într-o măsură importantă de cadrul ecleziastic – sunt menținute legăturile cu Asia Mică, dar constatăm uneori o aliniere a sa la provinciile dunărene și balcanice, cu care s-a aflat, într-o epocă sau alta, în consens pe plan doctrinar. Reprezentanții comunității sunt și ei alții: episcopii, și grupurile de influență ale călugărilor din sec. V-VI. Relațiile cu barbarii au început și ele să fie marcate de inițiativele misionare, puține de altfel, venite de cele mai multe ori de pe plan local.□

□□□□□ Se poate spune așadar că în relațiile externe ale Dobrogei din antichitatea târzie au ajuns să reprezintate alte medii decât cel strict urban, prin alt tip de reprezentanți, decât în perioada autonomiei sau în epoca Principatului.

Pentru o prosopografie creștină a Dunării de Jos

Nelu ZUGRAVU

□□□□□□ Din marele proiect *Prosopographie chrétienne du Bas-Danube* inițiat de Henri-Irénée Marrou și Jean-Rémy Palanque au apărut volumele *Prosopographie de l'Afrique chrétienne (303-533)* (ed. A. Mandouze, Paris, 1982), *Prosopographie de l'Italie chrétienne (313-604)* (I-II, ed. Ch. Pietri și L. Pietri, Roma, 1999-2000) și *Prosopographie du diocèse d'Asie (325-641)* (ed. S. Destephen, Paris, 2008). Realizarea unui *corpus*

onomastic al creștinilor din regiunea Dunării de Jos s-ar înscrie firesc în seria amintită. Comunicarea prezintă principalele aspecte de natură istoriografică, metodologică, teritorială, cronologică, informativă și interpretativă avute în vedere pentru întocmirea repertoriului prosopografic al regiunii amintite. Finalizarea sa va răspunde observației formulate încă din 1973 de André Mandouze, anume „Notre *Prosopographie chrétienne*

[...] n'est évidemment pas un livre à lire, mais un ouvrage à consulter – à consulter chaque fois qu'on veut se documenter sur un personnage chrétien”, și, în consecință, va contribui la aprofundarea unor aspecte particulare ale istoriei creștinismului din regiunea respectivă – mobilitatea persoanelor, statutul etno-lingvistic al credincioșilor, dinamica raporturilor interbisericești și intercon□fesionale ș.a.

Noi investigații privind fenomenul semnelor monetare în contextul lumii grecești vest-pontice

(cronologie, forme, penetrație)

Gabriel TALMAȚCHI

□□□□□ Trendul ascendent cunoscut de economia și implicit de schimburile practicate de comunitățile umane din regiunile de vest și nord-vest ale Pontului Euxin, pe la mijlocul mileniului I a. Chr., a condus la înlocuirea treptată a trocului cu o formă mai avansată a comerțului, un instrument metalic de măsurare a valorii produselor supuse schimbului, constituit sub forma unor vârfuri de săgeți cu valoare monetară. Ele s-au transformat în unități de măsură și contrapartidă a schimburilor.

□□□□□ Primul aspect analizat privind categoriile de vârfuri de săgeți-simboluri monetare se referă la cronologia acestora. Deși s-a considerat că intervalul cuprins între a doua jumătate a secolului al VI-lea a. Chr. și prima jumătate a secolului al V-lea a. Chr. este cel mai bine fundamentat din punct de vedere arheologic, au apărut în ultimul deceniu noi informații care pot aduce noi interpretări de un real interes. Acestea ne-au permis coborârea datei de emisie a acestor vârfuri de săgeți-semne monetare la jumătatea secolului al VI-lea a. Chr. și nu în a doua sa parte, poate chiar în ultimele două decenii ale primei jumătăți a veacului respectiv.

□□□□ Al doilea aspect al studiului îl conține forma acestora. În prima categorie (a pieselor special modelate cu scop comercial), cele mai multe exemplare au o formă care a fost considerată o copie a frunzelor de salcie sau laur. În opinia noastră, forma acestor frunze ar putea ilustra, prin similitudine (incluzând nervurile etc), frunza de măsline (cu o clară semnificație pacifistă). Această semnificație pacifistă este confirmată perfect de strategia adoptată de elementele grecești ioniene cu ocazia colonizării lumii autohtone de pe coastele vestice ale Mării Negre. Chiar dacă nu cunoaștem pentru Milet o utilizare asemănătoare, contactul cu populațiile autohtone, alături de dezvoltarea și amplificarea colonizării în nordul, vestul și sud-vestul litoralului Pontului Euxin, ar putea oferi prilejul de a transforma un simbol pacifist al lumii grecești într-o formă materială adecvată menținerii și amplificării legăturilor economice și politice cu comunitățile locale. De

asemenea, semnele monetare adaptate din vârfuri de săgeți de luptă, aparținând celui de-al doilea grup tipologic, ar putea fi opera autohtonilor interesați în procurarea simbolurilor de schimb aflate pe piața locală. În acest sens, am luat în calcul faptul că aceste semne monetare, din al doilea grup tipologic, au fost descoperite în contexte (inclusiv cele arheologice), în care vârfurile de săgeți de luptă “clasice” apar în mod consistent, pornind de la câteva exemplare și mergând către zeci sau câteva sute, amestecate cu unele considerate a fi simboluri monetare.

□□ **Circulația și acceptarea vârfurilor de săgeți-semne monetare în tranzacții se datorează formei și nu neapărat pondului (variabil), fapt ce poate fi înțeles și în directă conexiune cu momentul folosirii lor și contextul realităților incipiente coloniale manifeste pe coasta de vest a Pontului Euxin. Iar arealul descoperirilor, izolate sau tezaure, contribuie la fundamentarea acestor ipoteze. Din punctul nostru de vedere ne raliem părerii conform căreia rolul acestor piese este în primul rând unul economic, fiind deja catalogate ca forme de plată, atât în mediul greco-autohton, cât și grecesc cu precădere, în interiorul polisurilor sau în spațiul de influență economică și politică.**

Relații economice între Histria și Tomis în secolele VI-I a. Chr. reflectate de descoperirile monetare

Theodor ISVORANU

□□□□□□ **În cadrul unei cercetări recente cu privire la prezența monetară în perimetrul și împrejurimile anticelor Istros și Tomis, am realizat două eșantioane de descoperiri monetare izolate din perioada preromană, totalizând piesele publicate până la nivelul anului 2009 și o serie de exemplare inedite, în majoritate aflate în colecția Institutului de Arheologie “Vasile Pârvan”. Statistica oferă o estimare cantitativă a circulației monetare din cele două centre urbane, cronologic conturând două intervale principale în evoluția relațiilor economice dintre acestea: 1. Perioada timpurie, cuprinsă între a doua jumătate a sec. VI și prima jumătate a sec. III, anterioară deschiderii monetăriei tomitane,**

În care circulația monedei în cadrul micului centru portuar, vădit în raport de subordonare față de vecina mai nordică, era asigurată preponderent de numerarul emis de aceasta (129 monede histriene din totalul celor 172 ex. descoperite la Tomis), alături de care emisiunile cu alte surse de proveniență determină o structură a masei monetare foarte asemănătoare celei de la Histria (totalizând 1508 piese). În această perioadă pe piața histriană circulau monede din Pantikapaion, Olbia, Histria, Callatis, Mesambria, regatele odrys și macedonean, iar la Tomis emisiuni din Chersonesul Tauric, Olbia, Histria, Callatis, Apollonia Thracica, Mesambria, Chersonesul Thracic, Damastion, regatele persan, macedonean și lagid. Din acest interval datează cele mai multe dintre monedele din metal prețios descoperite la Histria (două piese din electrum și 14 din 15 monede de argint) și Tomis (patru piese din aur și 22 din cele 23 de monede de argint) în epoca anterioară cuceririi romane. 2. Perioada dintre mijlocul sec. III și sec. I, când monedele Tomisului, devenit centru emitent, dețin evident ponderea pe piețele proprii. Sunt atestate 25 de monede tomitane descoperite la Histria (majoritatea datate în sec. II a. Chr.), în contrast cu cele doar patru emisiuni histriene semnalate la Tomis. O diminuare a presiunii economice a Histriei asupra fostei factorii spre sfârșitul sec. IV era indicată și de datarea post 313 a doar cinci monede histriene de bronz din totalul de 122 descoperite la Tomis pentru sec. VI-I, dintre ele doar trei fiind emise după deschiderea atelierului tomitan. Pentru această perioadă la Histria a fost atestată circulația monedelor din Olbia, Histria, Tomis, Callatis, Dionysopolis, Mesambria, Philippopolis, Perinthos, Maroneia, iar la Tomis a monedelor din Histria, Tomis, Callatis, Dionysopolis, regatul celtic de la Tylis, „regi” sciți (Akrosas), regatul macedonean, Cyzic, Abydos și Egiptul lagid. Din sec. III-I datează 353 de monede descoperite la Histria, respectiv 150 ex. aflate la Tomis. În epoca mithridatică Tomis a bătut stateri de tip postum Lysimach în cantitate sensibil mai mare decât Histria, acest indiciu de prosperitate al urbei contrastând însă cu raritatea extremă a monedelor de bronz, bine documentate pentru perioada anterioară.

Legăturile orașelor grecești vest-pontice cu populațiile barbare în epoca elenistică.

Evidența numismatică

Lucian MUNTEANU

□□□□□□ În lucrarea de față aducem în discuție anumite manifestări ale relațiilor dintre polisurile grecești vest-pontice (Histria, Callatis, Tomis) și lumea barbară (getică, tracică, scitică) din perspectiva unei categorii specifice de materiale: documentele numismatice. Fundamentul cercetării îl reprezintă repertorierea, din literatura de specialitate, a descoperirilor de monede bătute în aceste centre, din metale diferite, aflate izolat sau în tezaure. Analiza bazei de date urmărește câteva obiective precum: cronologia emisiunilor pontice în mediul barbar, modalitățile de pătrundere sau rolul cu care sunt investite în acest areal.

□□□□□ Datarea lor, în afara spațiului de emisie, are un caracter relativ, sprijinindu-se pe informațiile oferite de contextele descoperirilor și speciile monetare asociate. Motivele și mijloacele prin care aceste bunuri sunt difuzate în mediul negrecesc variază în funcție de regiunea și perioada analizată. Descoperirile arheologice confirmă existența relațiilor comerciale, cărora li se poate asocia, în anumite situații, o componentă monetară. De asemenea, sursele scrise păstrate (autori antici și, mai ales, inscripții) înregistrează numeroase alte modalități posibile, non-comerciale, prin care monedele grecești ajung în mâna barbarilor: tribut (singular sau anual), plata unor sume prevăzute în tratate de alianță, răscumpărarea captivilor, plăți militare către mercenari, daruri diplomatice sau jafuri. În legătură cu astfel de situații trebuie studiate conotațiile complexe, de ordin social, politic sau religios, pe care le capătă o parte din piesele monetare ajunse în mediul barbar.

Comerț organizat sau schimb de mărfuri? Considerații cu privire la formele și căile de difuzare

a importurilor grecești în nord-vestul Pontului Euxin

Valeriu BANARU

□□□□□□ Deoarece diversele artefacte de origine greacă constituie (ca și în alte regiuni periferice ale lumii antice) o sursă importantă pentru studierea feluritor aspecte ale relațiilor coloniștilor greci cu băștinașii din nord-vestul Pontului Euxin, problema modalităților prin care aceste produse au ajuns sau ar fi putut să ajungă în mediul consumatorilor negreci prezintă un interes deosebit. Pornind de la premisa că nu toate produsele mediteraneene posedă o semnificație strict comercială și, ca atare, ele nu pot fi folosite laolaltă pentru reconstruirea unui tablou al comerțului timpului, ne întrebăm în ce măsură documentația arheologică ne poate ajuta să surprindem alte posibilități de difuzare a lor decât cele legate de schimbul sau comerțul organizat dintre greci și indigeni. Având ca punct de plecare analiza contextului arheologic al unor descoperiri grecești din mediul tracic și scitic (un rol aparte ocupă aici prezentarea tezaurului cu bronzuri de la Olănești, din Republica Moldova), a materialului din care au fost lucrate unele obiecte de import, intensitatea descoperirilor sau repartizarea lor geografică, se poate constata că, pe lângă comerțul greco-barbar regulat, un anumit rol au deținut și sistemul de daruri private și colective, tributurile și jafurile, mercenariatul, mișcările de populație și de trupe militare, mobilitatea meșteșugarilor, relațiile matrimoniale etc. Luate în ansamblu, exemplele discutate arată fără echivoc că volumul de produse grecești difuzate pe alte căi nu poate fi deloc neglijat atunci când încercăm să reconstruim tabloul general al relațiilor comerciale greco-indigene dintr-o regiune sau alta a colonizării grecești.

Unele considerații privind producția și consumul de vin și produse piscicole

în ținuturile vest-pontice (sec. I a. Chr. – III p. Chr.)

Andrei OPAIȚ

□□□□□□□□ În timpul ultimilor ani a devenit tot mai clar că amforele grecești erau o

emblema nu numai pentru orașele grecești unde au fost create respectivele prototipuri, cum erau Rhodos, Chios, Mende și Cos, dar acestea devin adoptate de *chorai* și *peraia* lor. Azi problema devine și mai complicată, deoarece unele soiuri de vin devin o emblemă pentru un anumit tip de vin produs de o anumită *koine*.

Dificultatea crește deoarece unele forme de amforă, precum cele rhodiene și cosiene, sunt adoptate de orașe îndepărtate precum Heracleea și Sinope în Marea Neagră.

□□□□□□□□ Mai mult încă, imitații ale acestor forme erau făcute și în spațiul getic din nordul Dunării. Autorul încearcă să reconsidere anumite imitații getice ale acestor amfore grecești care au fost publicate în timpul ultimului secol de diverși specialiști. El accentuează faptul că nu suntem martorii unei încercări stângace și umile de a copia vinuri faimoase, ci la existența unui important fenomen de adoptare a unei noi vieți sociale, economice și culturale, bazate pe un consum intensiv și într-o manieră rafinată a vinurilor nobile locale.

□□□□□□□□ În timpul perioadei romane continua consumul vinului local, de data aceasta, probabil, a unui “vin de masa” după cum atestă numeroase ulcioare amforoidale și amfore de masa descoperite atât la nord cât și la sud de Dunăre. În plus, producția locală de vin este dovedită și de unele reliefuri de marmoră prezentând diverse scene legate de culesul strugurilor și presarea lor în teascuri de diverse forme. Unele descoperiri de teascuri de piatră sau marmoră vin și ele să confirme existența acestei importante activități economice în Dobrogea antică.

□□□□ Deși prelucrarea peștelui și comercializarea lui sunt mai puțin documentate în aria geografică discutată, există documente epigrafice, precum o ștampilă de amforă cu numele orașului Histria, ce pare a sugera existența acestei industrii și comercializarea peștelui în zona deltei Dunării. Ștampila vine astfel să susțină mărturia horotesiei histriene privind importanța acestei activități economice a histrienilor. La aceasta se adaugă și recenta descoperire a unor cuptoare ceramice la Pruteni. Acestea produceau și amfore care, datorită caracterelor lor morfologice, puteau fi folosite pentru comercializarea peștelui. Pruteni este însă numai unul din multele situri vest- și nord pontice care era specializat în prelucrarea și exportul peștelui.

□□□□□□ Autorul concludă că această zonă vest-pontică, deși nu era implicată în comerțul regional și de lungă distanță, a fost capabilă să susțină cu vin și pește comerțul provincial, în cantități suficiente pentru satisfacerea gustului și nevoilor populațiilor locale.

Sticlăria elenistică și romană din Pontul Euxin. Între producție și import

Costel CHIRIAC, Sever-Petru BOȚAN

□□□□□□□□ Aspectele privind producția și importul veselei de sticlă din Pontul Euxin, în epocile elenistică și romană, au fost în atenția mai multor cercetători, atât din țările riverane Mării Negre, cât și din alte zone geografice. În ultimele șase-șapte decenii s-au trasat, în linii mari, unele concluzii desprinse din cercetările arheologice care susțin că, deși există anumite indicii despre o producție vitrică în Pont, înainte de epoca romană, aceasta ar viza confecționarea mărgelilor și eventual, a vaselor□ lucrate pe miez. Vechea literatură rusească și sovietică dar și cercetătorii din România și Bulgaria sunt de acord că despre o producție vitrică reală, se poate vorbi îndeosebi în secolele II – III p. Chr. Această producție are, totuși, un caracter zonal, satisfăcând cererea de veselă în zonele urbane și în imediata vecinătate a marilor centre de pe litoral.

□□□□□□□□ Paralel și anterior apariției acestei producții a existat, continuu, încă din secolele VI – IV a. Chr. un activ comerț cu veselă de sticlă dinspre Marea Mediterană și Marea Egee (Asia Minor, Egipt, Rhodos, Cypru etc.). Acest comerț se diversifică și se generalizează în epoca elenistică□ și romană, odată cu apariția marilor centre de producție vitrică din Siria-Palestina, Egipt-Alexandria, Italia și Europa-Centrală și Vestică.

□□□□ Autorii fac observații asupra unor categorii de vase sau forme specifice unor etape cronologice clare sau unor zone de producție bine definite, până în secolele III – IV p. Chr. Se atrage atenția asupra diferențe vizibile între anumite zone ale bazinului pontic, în ceea ce privește calitatea și cantitatea veselei de sticlă descoperită în așezări, necropole, locuri de cult etc. O concluzie ce se degajă în urma acestor observații este aceea că, atât din punct de vedere al calității tehnice și artistice a veselei elenistice și romane, dar și sub aspectul cantității descoperirilor regiunile vest-pontice (de pe țărmul

actual al României și Bulgariei) sunt mai slab reprezentate. O prima explicație ar fi aceea ca populațiile locale, din zonele respective, au avut o putere economică mai slabă, în comparație cu cele din regiunile limitrofe ale litoralului nord pontic. Pentru epoca romană, se poate considera, totuși, că există un nivel standard de circulație și folosire a vaselor de sticlă, în majoritatea așezărilor circum-pontice. După secolul III p. Chr. Putem chiar vorbi despre o producție zonală, destul de bine consolidată și cu impact asupra relațiilor economice cu populațiile locale. Autorii încearcă și unele nuanțări ale problemelor care țin de proveniența geografică a importurilor în epoca romană timpurie.

Opaite romane la Tomis: producție locală și difuzare

Irina NASTASI

□□□□□□ Producția de opaite la Tomis a constituit subiectul mai multor studii de specialitate, bazate mai ales pe descoperirile de dată mai puțin recentă, însă suficient de grăitoare. Dovezi directe (descoperirea unei gropi cu rebuturi în zona Poșta Nouă, ștampila lui Marcus tomitanul pe fundul mai multor opaite) și indirecte (serii de opaite specifice centrului tomitan sau exemplare care, deși în număr mic, apar numai aici; apetența pentru anumite motive decorative corespunzătoare realităților economice, religioase sau culturale tomitane) atestă importanța acestui centru producător atât în perioada romană timpurie, cât și în cea târzie.

□□□□□□ Un aspect și mai interesant îl reprezintă aria de difuzare a opaitelor tomitane. Fie că vorbim despre comercializarea produsului propriu-zis, fie numai despre "exportul" modelului, astfel încât același tip să poată fi produs și în alte centre, avem de a face cu vectorii unei rețele de relații comerciale dintre Tomis și alte centre pontice sau așezări din interiorul provinciei. Din descoperirile de până acum și după aprecierile specialiștilor, am putea identifica trei tipuri de relații atestate pe baza opaitelor din diferite situri (și confirmate de alte categorii de materiale prezente în cantități mai mari):

□□□□□□ 1. în interiorul teritoriului tomitan – notăm descoperirile de la Ovidiu și din săpăturile arheologice preventive desfășurate recent în apropierea municipiului Constanța;

□□□□□ 2. relații intra-provinciale: cetățile vest-pontice – Histria, Callatis, Bizone, centre de pe linia dobrogeană a Dunării și din interiorul provinciei;

□□□□□ 3. cu centre mai îndepărtate ale imperiului roman (Chersones, Kerci) sau egeene (exemplarele romane târzii descoperite pe epava Yassi Ada).

□□□□□□□□ Prin urmare, în centrul prezentării se vor situa aceste exemplare, în încercarea de a afla dacă este vorba despre produse comercializate într-un cadru organizat sau astfel de obiecte au ajuns doar accidental în anumite zone (ca obiecte personale ale unor negustori sau navigatori, care transportau alte categorii de mărfuri). Ne păstrăm însă rezerva că până la o analiză riguroasă a pastei, proveniența tomitană a acestor piese suportă un oarecare grad de probabilitate.

Modele iconografice comune în cetățile pontice

Florina PANAIT-BÎRZESCU

□ □ □ Producția artistică antică răspundea anumitor nevoi, care au determinat repetarea unor modele iconografice, fie prin copierea unui prototip devenit faimos, fie prin intermediul unor albume de modele; indiferent dacă cele care călătoreau erau produsele

sau artiștii, cert este că încă din perioada arhaică această practică este atestată, îndeosebi în domeniul monumentelor funerare, a sculpturii arhitecturale sau a reprezentărilor de dedicanți și a altor tipuri de monumente ridicate în sanctuare. O altă categorie de reprezentări reproduse într-unul sau mai multe exemplare o constituie reprezentările de divinități. Dedicarea acestora în număr mare ca *ex-voto*, *agalmata* sau chiar ca statui de cult, a determinat o producție artistică, care a dezvoltat intens practica producției de serie. Unele dintre aceste exemplare au ajuns și în cetățile din Marea Neagră sau chiar au fost realizate în atelierile locale, răspândindu-se în mai multe cetăți. Studiul de față își propune analizarea acestor modele iconografice comune cetăților pontice, modele care atestă relații existente nu numai în ceea ce privește sfera artistică și comercială, cât și în ceea ce privește domeniul cultelor și credințelor, între cetățile pontice pe de o parte și între Pont și cetățile din afara sa pe de altă parte.

Teracote cu reprezentări zoomorfe din sanctuarele coloniilor grecești din Marea Neagră

Iulian BÎRZESCU

□□□□□□ Teracotele reprezentând animale sau păsări fac parte dintr-o categorie de votive puțin studiată printre descoperirile din sanctuarele pontice. Plecând de la câteva studii de caz, Histria, Leuke, Olbia, Kytia, sunt luate în discuție originea modelelor, funcția și nu în ultimul rând contextul în care aceste teracote apar. Informațiile cu privire la modul de expunere în sanctuare sunt destul de puține, fiind amintite sau studiate în primul rând pentru valoarea lor artistică. Anumite detalii arată că unele erau agățate de pereții unor construcții, altele erau depuse în locuri speciale. Depozitele votive sunt adesea puțin documentate, pentru a permite concluzii clare cu privire la depunerea teracotelor.

□□□□□□□□□□ Cu puține excepții, modelele de teracote luate în discuție provin din lumea egeeană. O primă întrebare privește în ce măsură aceste modele sunt adaptate cetăților pontice. Pe lângă teracotele lucrate după o matriță, în Marea Neagră sunt relativ

numeroase cazurile în care apar teracote modelate cu mâna ce reprezintă animale, de regulă foarte stilizate. Mai mult, în apropierea coloniilor pontice, de ex. în arta scitică, reprezentările zoomorfe au jucat un rol important. În ce măsură aceste creații artistice locale au influențat ofrandele aici analizate reprezintă un altă temă abordată .